

Osmanlı Tarihinin Kuruluş Asrında (1389'a kadar) İlmiye'ye Dair Bir Araştırma: İlk Fakihler

Murteza Bedir*

The limited documentary sources concerning the birth of the Ottoman state has given rise to certain speculations. One of these speculations is that the founding elite of this new state at the time when it emerged in the Bthniya region did not belong to followers of Sunni Islam, of which it would later become an integral part from the 15th century on. This essay focuses on the thus far understudied *tabakat* literature (biographical dictionaries) of the early Ottoman jurists. Confined to the times of Osman, Orhan and Murad I, along with any relevant literature, this article examines, from the point of legal and general history, the extant manuscripts of these first jurists. It is concluded that even from the time of Osman, starting with Şeyh Edebali, the ulema who represented classical Islam contributed, in one way or another, to the formation of the Ottoman Empire.

Key words: Ottoman ideology, ulema, the early jurists, Şeyh Edebali.

Osmanlı beyliğinin ilk yüzyılından (14. yüzyıl) günümüze çok az belge ulaştığından bu beyliğin ortaya çıkışı ve Osmanlı hanedanının nesep ve inanç kimliği üzerine bir çok spekülasyon ortaya atılmasına neden olmuştur. Hatta C. Kafadar'ın tespit ettiği gibi, konu ideolojik-siyasal değerlendirmelere de kurban edilmiştir.¹ Bir taraf, Osmanlılar, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılda hakim olan perspektiften hareketle tamamen "Ortodoks" bir çizgiye, yani yüksek Sünni İslam çizgisine yerleştirirken diğer grup onları 13-14. yüzyıl Türkmen boyları arasında yaygın olan "heteredoks" (Sünni olmayan) anlayışların bir uzantısı olarak tasvir etmiştir. Bir çok araştırmada vurgulandığı gibi,² bu, özellikle Safevi sonrası bakış açısının kafalarda oluşturduğu belirli klişe ve önyargılardan kaynaklanmıştır. 14. yüzyıl Anadolu'sunun (çatışan fikirleri içeren) senkretik kültürü için çok olağan olan bir anlayış Safevi-Osmanlı savaşları gibi ayrıştırıcı siyasi etkilerle birlikte değişen atmosferde kabul edilmez olabilmektedir. Nitekim Babaî hareketi

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ C. Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley: University of California Press, 1995, s. 75.

² Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 73-75, 171-172; Irene Mélikoff, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", içinde: E. Zachariadou (ed.), *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, çev. Gül Çağalı Güven ve diğ., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 152.

ve Vefâî tarikatı gibi yapılar, Hacı Bektaş Veli, Aşık Paşa ve Elvan Çelebi gibi figürler Osmanlı'nın kuruluşunda Ortodoks-Heteredoks ayırımına konu edilmezken daha sonraları bunlar çelişen ve çatışan değerlendirmelere konu olmuştur. Osmanlı Beyliğinin kurucusu Osman beyin kayın pederi olduğu söylenen Şeyh Edebali'nin ismi de bu bağlamda günümüzde farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Kuşkusuz kaynak yetersizliği bu konularda nihai bir değerlendirmeye hiçbir zaman izin vermeyecektir. Ama var olan kaynakların tamamen tüketilmediğini de belirtmek gerekir. Nitekim Osmanlı beyliğinin ilk yüzyılında beyliğin göçebe yapısından daha yerleşik bir yapıya geçmesinde ve kurumlarının şekillenmesinde çok önemli bir rol oynayan ve çok rahatça Osmanlı ulema sınıfının öncüleri diyebileceğimiz alim-fakihler (A. Y. Ocak'ın deyişiyle Fakıyan-ı Rum³) ve onların kapsamlı araştırmalara konu edilebilecek eserleri Osmanlı beyliğinin kuruluşu açısından yeterince dikkate alınmamıştır.

Bu çalışma, ilk kapsamlı Osmanlı biyografi ve bibliyografi yazarı olan Taşköprîzâde'nin (ö. 968/1561) geleneksel tabakat tarzına benzeyen, her bir padişahın saltanat dönemini bir tabaka olarak değerlendiren söz konusu tabakada yer alan Osmanlı alimlerini sıraladığı *eş-Şekâiu'n-Nu'mâniyye fi Ulemâ'i d-Devleti'l-Osmâniyye*⁴ adlı eserinden hareketle ilk Osmanlı fakihlerini konu edinecektir. İnceleme 14. yüzyıla sınırlı olup *Şekâik*'in ilk üç tabakasını (I. Murad'ın vefatı olan 1389 yılına kadar) kapsayacaktır. Taşköprîzâde'nin listesinde izlediği sıraya göre, ama tam olarak onu izlemeden, alimler tek tek ele alınıp varsa yazdıklarına işaret edildikten sonra söz konusu eserlerin Türkiye kütüphanelerinde mevcut yazmaları tespit edilmeye çalışılacak ve her yazmanın mevcut nüshaları ve özellikle dîbâce ve ferâğ kayıtları incelenecektir. Taşköprîzâde'nin 16. yüzyılda yani İmparatorluğun ideolojik-kurumsal yapısının oturduğu bir dönemde eserini kaleme almış olmasından dolayı onun bazı bilgileri çağının ideolojik beklentilerine uygun bir biçimde manipüle ettiğine dair bazı gözlemler mevcut olduğundan Taşköprîzâde'nin verdiği bilgileri test etmek amacıyla bir taraftan yazmalar incelenirken bir taraftan da *Şekâik*'ta veya *Terceme-i Şekâik* dışında diğer tabakat eserleri ve tarihsel veriler de araştırılacaktır.

Taşköprîzâde Osmanlı alimlerini konu edinen bir biyografi eseri olmadığından yakınlıkla 16. yüzyılda bu eserini kaleme almaya karar verdiğini girişte belir-

³ Ocak, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi Açısından Bir Sorgulama", *İslâmi Araştırmalar*, 12: 3-4 (1999), s. 226.

⁴ Bu eser bir çok kez yayınlanmıştır; Taşköprülû-zâde, 'İsamü d-din Ebu l-hayr Ahmed Efendi (v. 968/1561), *Eş-Şekâ'iku n-Nu'mâniyye fi 'Ulemâ'i d-Devleti l-'Osmâniyye*, neşr. Ahmet Subhi Furat, İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985; Taşköprülû-zâde, 'İsamü d-din Ebü'l-hayr Ahmed Efendi (v. 968/1561), *Eş-Şekâ'iku n-Nu'mâniyye fi 'Ulemâ'i d-Devleti l-'Osmâniyye*, 1395/1975; Mehmed Mecdi, *Tercüme-i Şekâik-i Nu'mâniyye = Hadâikü's-Şakâik*, İstanbul: Darü't-tibaati'l-amire, 1853/1269.

tir.⁵ Bilindiği gibi ilk Osmanlı eğitim kurumu (medrese) İznik'in fethinden sonra burada kurulmuştur.⁶ Bu medresenin ilk müderrisi de ünlü Sufi-alim Davud-ı Kayseri'dir. Osmanlı tarihçileri bu yüzden genellikle beyliğin "yüksek İslam'a" yahut "ulemâ İslam'ı"na dahil oluşunun, Orhan Gazi döneminde İznik medresesinin kurulmasından sonra Anadolu'nun daha önce İslamlaşmış olan bölgelerinden ulemanın Osmanlı topraklarına göçüyle birlikte gerçekleştiğini ve beyliğin başlangıçta yazılı kültürden uzak "heteredoks" dervişlerin öncülük ettiği bir İslam algılamasına sahip olduğunu iddia ederler.

Taşköprüzade, Osman Bey tabakasında yer alan, yani İznik medresesinin kurulmasından önce ilmî faaliyetleriyle dikkat çeken yedi ismi kaydetmektedir. Bunlardan ikisinin alim/fakih yönüne, yani zahir ulemadan olduklarına dikkat çekilirken dördünün alim/sufi yönlerine, yani batın ulemadan olduklarına vurgu yapılmaktadır.⁷ Birinin ise hem fakih hem de sufi yönü öne çıkmaktadır.

Babaî sufiler. Listedeki dört sufiden üçü Babaî İsyanının lideri Baba İlyas'ın soyundan gelmektedir: Muhlis Baba, Aşık Paşa ve Elvan Çelebi.⁸ Esasen bu üç figürün Osman Bey dönemi Osmanlı alimlerinin sıralandığı bir listeye alınması tarihsel gerçeklerle uyuşmamaktadır. Zira ilk isim, Muhlis Baba'nın (ya da Paşa) 1270'li yıllarda vefat ettiği için onun Osman Bey'in fetihlerine katıldığı bilgisi doğru değildir. Ayrıca onun Osmanlı beyliğinin toprakları dışında yaşadığı bilinmektedir.⁹ İkinci olarak, meşhur Muhlis Paşa'nın oğlu Aşık Paşa Osman bey döneminde yaşamış olsa bile (ö. 1332) Karamanoğulları'nın elinde olan Kırşehir ve

⁵ Taşköprülü-zâde, *Şekâik*, s. 2.

⁶ Bu medresenin kuruluş tarihi tartışmalı olmakla birlikte 1330'lu yıllarda olduğu kesindir. İbn Battuta 1332 yılında bir sebepten dolayı kırk beş gün geçirmek zorunda kaldığı İznik'te bir medrese'den söz etmediğine göre en azından bu tarihten sonra kurulduğu söylenebilir. Doğayısıyla 1331'de kurulduğuyla ilgili bilgi doğru olamaz. Yahut kurulmuş olsa bile İbn Battuta gibi bir fakihin dikkatini çekecek bir konumda henüz değildir; İbn Battuta Muhammed b. Abdullah et-Tancı, *Rihletü İbn Battûta el-müsemmât Tuhfetü'n-Nezzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*, yay. haz. Abdülhâdî et-Tâzî, 4 cilt, Rabat, 1417/1997, II, 198-200. İlk Osmanlı medresesinin kuruluşu için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK, 1998, I, 522; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İ.Ü. Edeb. Fak. Yay., İstanbul, 1984, s. 67.

⁷ Zahir ulema İslam düşüncesinde nasların açık anlatımlarını esas alan ve tefsir, hadis, fıkıh, kelam, vs. gibi ilimlerle meşgul olan alimler için kullanılan bir niteleme iken, batın ulema tabiri ise açık anlatımlarını dışlamaksızın veya dışlayarak dini metinlere yaklaşan ve daha çok İslam'daki mistik/sufi eğilimlerle ilişkilendirilen bir tavır içinde olan alimler için kullanılan bir terimdir. Zahir/batın ayrımı için bkz. I. Ponawala, "al-Zahir wa'l-Batın", *EP*, XI, 389-90; S. Uludağ, "Batın İlmi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, V, 188-9.

⁸ Taşköprülü-zâde, *Şekâik*, s. 5-6.

⁹ Taşköprüzade onun Karaman'da ikamet ettiğini belirttikten sonra Osman Gazi ile birlikte fetihlere katıldığını belirtir. Ancak Bilecik'teki Edebalı kompleksinde metfun olanlar arasında Muhlis Baba adlı biri daha vardır; acaba bu kişi Baba İlyas'ın oğlu meşhur Muhlis Paşa ile aynı kişi midir? Yoksa bu adı taşıyan ve Osman bey'in fetihlerinde yer alan bir başka Türkmen büyüğü ile mi karşı karşıyayız? Bu sorunun cevabı açık değildir. Bilecik'teki Edebalı kabrine aşağıda tekrar döneceğiz.

civarında faaliyetlerini sürdürmüştür. Nihayet Elvan Çelebi ise Osman bey değil belki Orhan bey dönemi içinde yer almalıdır; yaşadığı bölge ise Amasya civarıdır. Bu isimlerin Osmanlı beyliğinin kuruluşuyla ilişkilendirilmeleri Fuat Köprülü'ye göre sonradan uydurulmuştur.¹⁰ Taşköprîzâde'nin bu üç ismi listeye koymasının tarihsel gerçekliği aktarmaktan çok başka bir amaç taşıyor gibidir. Bu amaç, belki de söz konusu üç ismin Muhlis Paşa'dan itibaren Sünnileşme sürecine girmiş olan ve Fatih döneminde Sünni vurgusu artan Vefâiyye tarikatı¹¹ ile ilişkilidir. Kendisi de bir sufi olan Taşköprîzâde Osmanlı beyliğinin kuruluşunda Babai/Vefâî çevrelerin önemini vurgularken bir taraftan tarihsel gerçekleri yansıtır. Zira Osmanlı beyliğinin çekirdeğini oluşturan uç Türkmenleri arasında (ki İbn Battuta Orhan Gazi'nin en büyük Türkmen beyi olduğunu belirtir¹²) Babailik/Vefâîliğin yaygın olduğu bilinmektedir.¹³ Diğer yandan Taşköprîzâde'nin, Osmanlı devletinin klasik döneminde yaşayan ve Safevî-Osmanlı çekişmesinin toplumsal bütünlüğü parçalayıcı etkilerinin farkında olan birisi olarak güncel-ideolojik bir gündeme de sahip olduğu söylenebilir. Her halükarda onun bâtın-zâhir dengesi kurmaya gayret eden birisi olduğunda şüphe yoktur.

Ahî-sufî. Taşköprîzâde'nin listesindeki dördüncü sufi figür ise Şeyh Hasan'dır;¹⁴ Bursa yakınlarında bir zaviyesi olduğu söylenen bu şeyh muhtemelen diğer tarihsel kaynaklarda Şeyh Edebâlî'nin yeğeni olarak geçen Ahî Hasan'dır.¹⁵ Ahî Hasan yukarıdakilerin aksine, gerçekten Osman bey ve ardından Orhan bey dönemlerinde yaşamış ve onlarla münasebette bulunmuş bir kişidir. Beyliğin kuruluşunda Ahîlerin önemli bir rol üstlendikleri de ayrıca iyi bilinmektedir.¹⁶

Sufî-fakih: Edebali. Bu üç ismin dışında hem sufi (bâtın ilim ehli alim) hem de fakih (zâhir ilim ehli alim) sıfatıyla listede yer alan kişi ise meşhur Edebali'dir.¹⁷ Aslında Taşköprîzâde'nin Osman bey tabakasındaki listesinin ilk ismi olan Edebali, Osmanlı tarihinde Osman Bey'in gördüğü bir rüyayı yorumlayan ve Osman'ın soyundan gelenlere saltanat verildiğini ona müjdeleyen kişi olarak

¹⁰ F. Köprülü, "Aşık Paşa", *İA*, I, 702.

¹¹ Elvan Çelebi, *Menakibu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkâbâtı Tarihi*, haz. İ. Erünsal, A. Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. LXII-LXIII; H. İnalçık, "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", içinde: Oktay Özel ve Mehmet Öz (ed.), *Söğütten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 135-6. Köprülü, Aşık Paşa'nın Sünni yönüne vurgu yapar. Köprülü, "Aşık Paşa", *İA*, I, 704.

¹² İbn Battuta, *Rihle*, II, 197.

¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 530-2; Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 172-7.

¹⁴ Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 6.

¹⁵ H. İnalçık, "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", s. 144.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 530-2; Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 187n26; İbn Battuta Anadolu'daki seyahatleri sırasında genellikle Ahîler tarafından misafir edildiğinden söz eder ve onlarla ilgili oldukça olumlu ifadeler kullanır. Bursa'dan İznik'e giderken Gürle köyünde bir Ahî zâviyesinde kaldığını kaydetmektedir, İbn Battûta, *Rihle*, II, 198.

¹⁷ Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 4-5.

bilinmektedir. Her ne kadar Aşıkpaşazade'nin ve diğer Osmanlı tarihlerinin kaydettiği bu rüyanın gerçekliği ve hatta Osman beyin Edebali'nin hangi kızıyla evlendiği meselesi tartışmalı olsa da, Ede Şeyh veya Edebali diye meşhur bir zatın ilk önemli Osmanlı fethi olan Bilecik'in fethinden sonra buraya yerleştiği ve burada kendisine bir vakıf verildiği daha sonraki tarihli tahrir kayıtlarından ve Aşıkpaşazâde'nin onun hakkındaki bilgileri Edebali'nin oğlu Mahmud'dan sözlü olarak aldığını belirtmesinden anlaşılmaktadır.¹⁸ Taşköprizâde muhtemelen Aşıkpaşazâde'den alarak Edebali'nin hem sufi hem de zâhir alim yönüne dikkat çekmiş, Osman Bey'in kendisine devlet işlerinde danıştığından söz etmiş ve fetva makamında olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Edebali'nin ahî olduğu iddia edilmiştir.¹⁹ Erken Osmanlı tarihi kaynaklarında da bulunan bu bilgileri abartılı bulan ve Edebali'nin zahir ilimlerde eğitim aldığı şeklindeki bilginin belirli bir amaçla uydurulduğunu ima eden A. Y. Ocak esasen onun heteredoks Babâ/Vefâî çevresine ait bir şeyh olduğunu iddia eder ve ahî reisi olduğu şeklindeki bilgiyi reddeder.²⁰ Ona göre, fıkıh uzmanı olduğu söylenen Edebali'nin bu konuda herhangi bir eser yazmamış olması da bu türden bilgileri kuşkuyla kılmaktadır. Ancak bu argümanın geçersizliği açıktır; zira o tasavvufa dair de bir şey yazmamıştır; esasen o yazılı hiçbir eser bırakmamıştır. Ocak, Osmanlı devletinin kuruluşunda sanki Sünni/ortodoks ve Sünni-olmayan/heteredoks bir biriyle uyuşmayan iki eğilimin var olduğu ve Edebali'nin bunlardan mutlaka birine dahil olması gerektiği gibi dikotomik bir bakış açısından doğduğu izlenimi veren bir yaklaşımla, Edebali'yi Vefâîlik-Babâîlik tarafına yerleşmek ister gibidir.²¹ Herhalde Ahîlik esasen Sünni bir hareket olduğundan,²² Ocak, Edebali'nin onlarla da ilişkilendirilemeyeceği düşüncesindedir.²³ Halbuki Osmanlı tarihçileri ve

¹⁸ Uzunçarşılı, Osmanlı, I, 106; H. İnalçık, "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", s. 131-5; Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 187n26.

¹⁹ Friedrich Giese, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi" içinde: Özel ve Öz (ed.), *Söğütten İstanbul'a*, s. 162-3.

²⁰ Özellikle bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu (1300-1389)", içinde: Zachariadou, *Osmanlı Beyliği*, 159-172, s. 167, n. 44. Burada Ocak *Terceme-i Şekâik* yazarının manipülasyonundan söz etse bile tereddüdüne konu olan bilgiler *Şekâik*'ta da mevcuttur. Ancak Ocak'ın daha önce *Terceme-i Şakâik*'taki bilgilere güvendiği ama zamanla fikir değiştirdiğini görüyoruz, bkz. XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resûl (Babailer) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980, s. 162-5; bu kitabın 1996 neşrinin alt başlığı farklıdır: *Aleviliğin Tarihîsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*; aynı tereddüdü Ocak bu neşirde de izhar etmektedir, bkz. s. 169-70.

²¹ C. Kafadar, Osmanlı beyliğinin kuruluşuyla bağlantılı olarak gazi terimi çerçevesindeki tartışmanın da böyle bir dikotomik bakış açısından doğduğunu belirtmiştir. Ona göre ya şöyle-ya böyle şeklindeki değerlendirmeler konuyu tek boyulu olarak incelemeye sevk edeceği için sakıncalıdır. Bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, Chapter 2.

²² Friedrich Giese, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi" içinde: Özel ve Öz (ed.), *Söğütten İstanbul'a*, s. 160.

²³ Ocak, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi Açısından Bir Sorgulama", 225-9.

Şakâik yazarı bu dikotomik yaklaşıma yabancıdır. Onlara göre önce memleketi Karaman'da ve daha sonra Şam'da zâhir ilimlerde eğitim alıp hukukî danışmanlık yapacak kadar bu ilimlerde maharet sahibi olduktan sonra Edebalı, sufi yolu tercih ederek bir zaviye kurmuş ve burada faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu bilgiler bir başka Osmanlı ulema biyografisi yazarı olan Kefevî (ö. 990/1582) tarafından bazı ilave ayrıntılarla desteklenmiştir. Kefevî, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr* adlı eserinde²⁴ Edebalı'nın Karaman illerinden olup Bilecik'e yerleşmeden önce ilk fıkıh eğitimini Moğol işgali sonrası Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek Larendeye yerleşen Harzemli Mutezîlî-Hanefî alim Muhtâr ez-Zâhidî'den (ö. 658/1260)²⁵ aldığını ve daha sonra Şam'a giderek burada yine bir başka Hanefî fakihî İmam el-Hasîrî'nin (1151-1238)²⁶ öğrencisi kâdilkudât Sadrüddin Süleyman b. Vüheyb'den (ö. 677/1278)²⁷ ders aldığını, tefsir, hadis, usûl ve furû' alanında yetkinleştiğini ve pek çok başka Şam aliminden bu alanlarda istifade ettiğini belirtir. Ömrünün sonuna doğru Bilecik'e yerleşmeden önce de fetva ve ders verdiğini belirtir. Taşköprizade de onun Şam'a gittiğini ve hadis, tefsir ve usul okuduğunu belirtmekle beraber hocalarının ismini vermez; Hem Kefevî hem de Taşköprizade Edebalı'nın alim olmasına rağmen sufi yolunu tercih ettiğini ve Bilecik'te bir zaviye kurarak fakir ve yolcuları burada ağırladığını belirtirler. Karaman illerinden buraya niçin göç ettiği, başka bir ifadeyle burayı neden tercih ettiği ile ilgili bir bilginiz olmasa da Karaman kökenli sufi ve alimlerin uç bölgelerde özel bir itibar gördüğü bilinmektedir.²⁸ Bu bilgiler ışığında Edebalı'nın 1260'da ölen Zâhidî'den ders alabilmesi için en az 15 yaşlarında ve parlak bir öğrenci olması

²⁴ Kefevî, Mahmûd b. Süleyman el-Hanefî, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu 1931, vr. 314ab.

²⁵ Zâhidî, Ebû'r-Recâ' Muhtâr b. Mahmud; Mutezîlî geleneğin 7./13. yüzyılda hala etkisini sürdürdüğü Harezm'de doğdu; kendisi gibi Mutezîlî olan ünlü dil alimi es-Sekkâkî (ö. 626/1229) ve fakih-dilci el-Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) öğrencisidir. Bağdat'a gelmiş ve daha sonra Anadolu'ya yerleşmiştir. Sonraki Hanefî geleneği, eserlerinin fıkıhta muteber olmadığını söylemektedir. Eserleri: 1. *Kunyetü'l-Münve li-Tetmimi'l-Gunye*. 2. *Hâvî'z-Zâhidî (el-Hâvî fi Mesâilî'l-Vâkıât ve'l-Münve)*. 3. *Kunyetü'l-Fetâvâ*. 4. *Kudûrî Şerhi*. 5. *Zadü'l-Eimme limâ fihî min Hasâisi Hâzihi'l-Ümme*. 6. *Cevâhirü'l-Fikh*. Kunye'nin klasik Harezm dili açısından da önemli bir kaynak olduğu belirtilmektedir. Bkz. GAL, I, 475, Suppl. I, 656; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990, s. 66-7.

²⁶ Hasîrî, Ebu'l-Mehâmid Cemalüddin Mahmud b. Ahmed; Buharalı olup Kadıhan'ın öğrencisidir. Memleketinde ve daha sonra Nişapur ve Halep'te eğitimini tamamladı. Şam'da Nuriye medresesinde (611-631/1214-1234 yılları arasında) ders verdi. Şam'da öldü. Eserleri: 1. *Et-Tahrîr (Şerhu'l-Câmi'l-Kebir)*. 2. Meşhur *et-Tarikâtü'l-Hasîriyye fi İlimi'l-Hilâf Beyne's-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye*. 3. El-Melik en-Nasir Davud'a (Şam Eyyubi hükümdarı, 624-626/1227-1229) ithaf ettiği *el-Hayru'l-matlûb fi'l-Fikh (fi İlimi'l-Mergûb)* adlı fetva kitabı. Bkz. GAL, I, 178, 179, 473, Suppl. I, 290, 653; Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri*, 64; Cengiz Kallek, "Hasîrî", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVI, 383.

²⁷ İbn Ebi'l-Vefâ el-Kureşî, Abdülkadir b. Muhammed, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, tahk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, 5 cilt, (Kahire, 1413/1993), II, 237.

²⁸ H. İnalçık, "Âşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", s. 141.

gerekmektedir ki, bu da onun en azından 1240'lı yılların başında doğduğunu akla getirmektedir. Hem Taşköprîzâde hem de başka Osmanlı kaynakları onun 120 yaşında öldüğünü söylemektedirler; bu durumda onun 1210 yılı civarında doğmuş olması gerekir. Zâhidî'nin Larende'ye gelerek buraya yerleşmesi ileri yaşlarında olduğu düşünülürse Edebali'nin ilk eğitimine çok ileri yaşlarda (neredeyse kırk yaş civarında) başlamış olması gerekmektedir, ama bu pek makul görünmüyor. Belki uzun bir ömür yaşamış olmasının sözel geleneğin yaşını abartmasına neden olduğu söylenebilir; zira 1240'lı yıllarda doğduğunu varsayarsak 80 yaş civarında öldüğü anlaşılmaktadır. Şam'da bulunduğu yıllar ise, 1278'de ölen Şamlı Süleyman b. Vüheyb'den ders aldığı bilindiğine göre, bu tarihten önce ve Zâhidî'nin ölüm tarihi olan 1260 yılından sonra olmalıdır.

Elvan Çelebi'nin Edebali'yi Baba İlyas'ın halifeleri arasında sayması ve bu kaynaktaki ve başka kaynaklardaki Edebali'nin Vefâî şeyhi olduğuna dair bilgileri, yukarıda aktarılan biyografik bilgilerle çelişiyor kabul edilse bile, tarihsel isim ve yer gibi ayrıntı içeren bilgilerin bu ayrıntılara sahip olmayan kayıtlardan daha fazla dikkate alınmayı hak ettiği açıktır. Kaldı ki, bu iki farklı kaynaktan gelen bilgilerin çelişkili olduğu da tartışılır; nitekim Taşköprîzâde ve Kefevî bunları çelişkili bulmamıştır. Ne Vefâîliğin gayr-i Sünni bir tarikat olduğu hakkında kesin bir kanaat serdedilebilir ne de zâhir ilimlerle uğraşan bir alimin zamanla tamamen sufi bir hayat tarzını seçmesi yahut zâhir ve bâtın tarzları birlikte başarması İslam tarihinde az görülen bir fenomendir. Kaldı ki, Edebali'nin Osman bey döneminde siyasi-hukuki konularda danışmanlık yaptığına dair kayıt sadece bu iki 16. yüzyıl kaynağında yer almamaktadır; tersine Aşıkpaşazâde tarihinde de bunlara rastlanmaktadır.²⁹ Aşağıda Hattâb Karahisârî'yi ele alırken Edebali'ye tekrar döneceğiz.

Tursun Fakih. Taşköprîzâde'nin listesinde sadece fakih sıfatıyla yer alan birinci isim olan Tursun Fakih³⁰ de Karaman kökenli olup muhtemelen Edebali ile birlikte Osmanlı beyliğinde faaliyetlerini sürdürmek için uçlara göç etmiştir.³¹ Edebali'nin ölümünden sonra onun yerine devlet işlerinde Osman Bey'e danışmanlık ettiği ve fetva işleriyle meşgul olduğu belirtilen Tursun Fakih'in tarihçilerce zikredilen en önemli özelliği, Osmanlı beyliğinin istiklal hutbesini Eskişehir'de

²⁹ Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım, 2003, s. 72 (339), 98 (364).

³⁰ Taşköprölü-zâde, *Şekâik*, s. 5.

³¹ Kefevî onun hayatının ilk yıllarını Karaman'da geçirdiğini belirtir; Kefevî, *Ketâib*, vr. 335a. Leknevî onun da Zâhidî'nin öğrencisi olduğunu söyler, ancak bu bir yanlış anlaşılma kaynağıdır, zira Leknevî'nin kaynağı olan Kefevî onun Ebû Hanîfe'ye kadar ilmî silsilesini verirken Edebali-Zâhidî... şeklinde kaydettiği silsiledeki "Edebali" Leknevî tarafından atlanmıştır. Bkz. Muhammed Abdülhayy el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Haneyye*, neşr. Ahmed ez-Zu'bi, Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1418/1998, s. 147.

veya Karacahisar'da okumuş olmasıdır.³² Bunun dışında Tursun Fakih'e nispet edilen bazı gazavât eserleri de bulunmakla birlikte bunların gerçekten onun eseri olup olmadığı ile ilgili kuşku söz konusudur; zira bu gazavât eserlerinde anlatılan hikayeler ve söylem bir alimin söylemiyle pek uyuşmamaktadır. Her ne kadar "fakih" teriminin geleneksel algıdan farklı olarak uç bölgelerde daha gevşek bir kullanıma sahip olduğu kabul edilse de Edebalî'nin standart üstü bir fıkıh eğitimine sahip olduğu düşünüldüğünde, öğrencisi Tursun Fakih'in hukukî danışmanlık yapacak düzeyde bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kendisine nispet edilen bu gazavât eserlerinin metin tahlili yapılmadıkça da bu konuda kesin kanaat belirtmek mümkün olmayacaktır.³³

Hattâb Karahisârî. Taşköprülüzade'nin listesindeki bu ilk iki fakihin her hangi bir yazılı fıkıh eseri bırakmadığı anlaşıyor; ama bir üçüncü isim olan Karahisar kökenli Hattab Karahisârî diye meşhur olan bir zatın iki fıkıh eseri günümüze ulaşmıştır.³⁴ Meşhur Hanefî alimi Habbâzî'nin (ö. 691/1292)³⁵ öğrencisi olan Hattâb Karahisârî de Edebalî gibi Şam'da uzun zaman kalmış hatta en meşhur eseri olan Şerhu'l-Manzûme'yi Şam'da öğrendiklerine dayandırdığını kendisi kitabının girişinde belirtmiştir. Bu eseri 617/1317 yılında tamamladığını yine dîbâce ve ferâğ kayıtlarından biliyoruz. Karahisârî'nin 730/1330'da öldüğü belirtilmektedir. Taşköprîzade'nin ve yine Kefevî'nin onu Osmanlı uleması arasında saymaları ilk anda anlaşılmaz bir durumdur; zira ne Karahisâr henüz Osmanlı topraklarıdır, ne de onun Osman Bey'le yahut Osmanlı yurduyla irtibatının şekli izah edilmiştir.³⁶ Hatta Taşköprîzade onun memleketinde tahsil gördüğünü, sonra Şam'a gittiğini ve ardından memleketine (*bilâdihî*) tekrar dönerek burada vefat ettiğini bile söylemektedir (gerçi *bilâdihî* ifadesi Rum ülkesine geri döndü şeklinde de okunabilir). Bununla birlikte, Uzunçarşılı'nın Edebalî'nin Bilecik'teki

³² Mecdî Efendi Şakâik'taki bilgilere şu ilaveyi yapar: "Mervîdir ki, merhûm Sultân Osman'ın gazavât-ı futûhât âyâtında gazilere imamet idüp sultan Osman Han namına Karahisar'da [Karacahisar olmalıdır] ol Cuma Hutbesini ve Eskişehir'de ol bayram hutbesini ol kişi okudu.", *Terceme-i Şakâik*, s. 21. Bu hutbeyle ilgili olarak bkz. Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 72 (339-40).

³³ Tursun Fakih ve bu gazavât eserleri için bkz. İsmail Çetin, *Tursun Fakih: Hayatı-Edebi Şahsiyeti Mesnevileri*, Ankara, 2002.

³⁴ Taşköprülüzade, *Şakâik*, s. 5.

³⁵ Habbâzî, Celaleddin Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Hucendî el-Bahtiyârî; Hocend'de doğdu. İlmî tahsilini orada yaptı. Harizm'e gitti. Şam Hatuniye medresesinde ders verdi. Hukuk teorisine dair yazdığı *el-Muğnî* adlı eseri, ders kitabı olarak çok tutulmuştur. Ayrıca *Hâşiyetü'l-Hidâye* veya *Şerhu'l-Hidâye* adlı bir fıkıh eseri de vardır.

³⁶ Bu arada Recep Cici'nin Hattab Karahisârî'yi İzmit yakınlarındaki bir Karahisar beldesine nispet etmesi ve bu şekilde onu Osmanlı uleması içerisinde saymayı meşrulaştırması tarihsel açıdan kabul edilemez; zira bu bölgeden birinin 1200'lü yılların sonunda Şam'a gitmesi makul değildir; çünkü İzmit ve civarı Hattab Karahisârî'nin ölümünden sonra fethedilmiştir. Bkz. Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar*, Bursa: Arasta Yayınları, 2001, s. 58.

kabrinde yatanları belirtirken Taşköprüzade'deki dört ismi sıralaması ilginç bir biçimde onu Osmanlı beyliğiyle ilişkilendirmektedir. Bu durumda acaba Hattab Karahisârî belki de Şam'daki gurbet hayatında arkadaş olduğu Edebalî'nin yanına gelerek Bilecik'e yerleşmiş olabilir mi? Burada Bilecik'teki Edebalî mezar-kompleksi üzerinde biraz durmak gerekiyor. Bu kompleksin II. Abdülhamit döneminde yeniden yaptırılmasından sonra burada yatanların kimliklerinin ne şekilde tespit edildiğini bilmiyoruz. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi esasen burayla bir ilişkisi olmayan Muhlis Baba'nın isminin de yer alması bazı kuşkuları gündeme getirmektedir. Muhlis Baba bağlamında, acaba Anadolu'da bir çok mistik figürle ilgili görülen bir durumla, yani bir zatın değişik yerlerde kabrinin bulunması şeklindeki bir olguyla mı burada karşı karşıyayız? Bunun açıklaması ne olursa olsun, Hattâb Karahisârî açısından durum daha karmaşık görünüyor. Zira onun isminin bu kabirde bulunması, diğerlerinde olduğu gibi bir halk efsanesiyle ilişkili olamaz. Dolayısıyla Karahisârî'nin ömrünün sonuna doğru Bilecik'e yerleşmiş olması muhtemel görünüyor.

Karahisârî'nin günümüze ulaşan iki eserinden birinin, Hanefî hukukunda çok yaygın bir kabul gören Ömer Neseffî'nin (ö. 537/1142) *el-Manzûme* yahut *Nazmü'l-Hilâfiyât* adlı eserine yazdığı şerhin bir çok nüshası İstanbul ve Türkiye kütüphanelerinde mevcut olup yaygın bir kabul gördüğü anlaşıyor; yazmaların bir çoğu yazarın ölümünden kısa bir zaman sonra istinsah edilmiştir;³⁷ ilginç bir şekilde elimizdeki yazmaların çoğunluğu 14. yüzyıla aittir. Hatta bu yazmalardan biri bir ahî ailesi tarafından muhafaza edilmiştir.³⁸ Hattab Eb'ül-Kâsım el-Karahisârî'nin bir başka eseri de Hanefî mezhebinin dört muteber hukuk metninden biri sayılan el-Mevsılî'nin (ö. 683/284) *el-Muhtâr*'ına yazdığı şerhtir. Bu şerhin daha az popüler olduğu yazmalarının azlığından anlaşılmaktadır.

Bu üç figür, daha Osman bey döneminde, en azından Bilecik fethinden bir süre sonra (1300 civarında), Osmanlı beyliğinin ulema sınıfından insanları kendi hakimiyet bölgelerine çekmeye başladıklarını göstermektedir. Bunlardan ikisinin

³⁷ Örneğin Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu numara 1817'deki nüshanın istinsah tarihi 749/1348 ve müstensihî Muhammed Bek b. Ali Bek b. Tuman b. el-Feres'tir; Fatih 1818'in istinsah tarihi 748/1347, müstensihî ise es-Sebâ'iyye'de hafız ve kari olan Yakub b. Enbiya (Enbuğa) b. Muhammed b. Osman'dır; Fatih 1819'u istinsah eden Bahşîş b. Ahmed b. İmran, istinsah tarihi ise 755/1354'tür; Süleymaniye Damat İbrahim Paşa numara 572'deki nüshanın istinsah tarihi 739/1338'dir; Muhammed b. Mahmud tarafından istinsah edilen Süleymaniye Serez 697 numaralı nüshanın istinsah tarihi 21 zilhicce 744/1344'tür; Kuvvet b. Timurtaş tarafından istinsah edilen Turhan V. Sultan 131 numaralı nüshanın istinsah tarihi ise 754/1353'tür; son olarak, müstensihinin adı Mikail b. Yusuf b. Hamza olarak verilen Laleli 1044 numaralı nüshanın tarihi 762/1360'tır.

³⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu numara 1816'da yer alan yazma 212 varak olup ferağ kaydında yazar, şerhi 16 Safer 717/29 Nisan 1317 Pazar günü tamamladığını belirtir. 842/1439 yılı Muharrem ayında istinsah edilen nüshanın müstensihî, Mahmud b. Ahî Nasuh b. Ahî Mahmud b. Ahî İshak el-Mârûnî'dir.

Karaman illerinden olmasına dikkat edilmelidir. Aynı şekilde Taşköprîzâde'nin zikrettiği üç sufi figür de Karaman'lıdır. Biraz sonra göreceğimiz üzere, Davud-ı Kayseri de aynı bölgedendir. Ancak burada şu hatırlatmayı yapmakta yarar var: hem Taşköprîzade hem de Kefevî, bilad-i Karaman/Karaman illeri ifadesiyle Konya, Kırşehir, Larende [bugünkü Karaman] Kayseri ve civar şehir ve kasabaları, yani Osmanlı klasik yönetim sistemi içindeki Karaman vilayetini kastetmektedirler. Merkez Selçuklu toprakları da olan bu bölgenin diğer bölgelere göre daha gelişmiş ve eğitimde öncü olması anlaşılır bir durum olmakla beraber, bu alimlerin Osmanlı Beyliğini tercih etmeleri Osmanlı hanedanının ilk zamanlarda Karaman bölgesiyle özel bir ilişki içinde olduğunu gösteren önemli ipuçlarıdır.

Sonuç olarak Taşköprîzade'nin listesindeki son üç isim İznik medresesinden önce Osman bey döneminde küçük Osmanlı beyliğinde eğitim-öğretimin temelini atan kişiler olduğu söylenebilir; Bilecik'teki Edebâli zaviyesinde bu kişilerin öğretim faaliyetinde bulunmuş olmaları çok muhtemeldir.

İznik'in fethi ve ilk medrese

1330 veya 1331'deki İznik fethinin Osmanlı beyliğinin ilim tarihinde bir dönüm noktası olduğunu biliyoruz. Fetihden kısa bir süre sonra Orhan Gazi tarafından burada bir aşevi ve medrese kurulmuştur; Bazı kaynaklarda kiliseden dönüştürüldüğü söylene de M. Bilge Orhan Gazi'nin medreseyi yaptıktan sonra tanzim ettiği ve Molla Hüsrev'in 841/1428'de tescil ettiği vakfiye suretinden hareketle Orhan Gazi tarafından inşa edildiğini iddia etmektedir. Bu Osmanlı medreselerinin ilkidir. İznik'in kısa bir sürede Osmanlı ilim merkezi olmuş ve Çelebi Mehmed'in Bursa'da Sultaniye medresesini yaptıncaya kadar İznik Osmanlı eğitiminde öncü rolünü korumuştur.³⁹ Antakyalı Abdurrahman Bostânî (ö. 858/1554), *Dürret Tâcû'r-Resâil* adlı eserinde İznik şehri için "bilginler yuvası" der.⁴⁰ Sultan Orhan'ın hastalığını tedavi eden bir Hristiyan doktorun, Gelibolu'nun fethinde esir alınan Selanik Başpiskoposu Gregory Palamas'ın ünlü bir teolog olduğunu ve bu sebeple İznik'e gönderilmesini istemesi ve Sultan bunun üzerine "bizde de onunla konuşabilecek oldukça iyi teologlar vardır" dedikten sonra Başpiskopos Palamas'ın buraya transfer edilmesi 1350'li yıllarda İznik'in Osmanlı beyliğinin en önemli ilmî merkezi olduğunu göstermektedir.⁴¹ G. Palamas

³⁹ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İ.Ü. Edeb. Fak. Yay., 1984, s. 12.

⁴⁰ Bostânî şöyle diyor: "821 senesinde el-Edviyetü's-Şâfiye ve'l-Ed'iyetü'l-Kafiye adlı eserimi Ulema yuvası İznikte bitirdim." *Dürret Tâcû'r-Resâil*, Nuruosmaniye Kütüphanesi 4905, vr. 31a.

⁴¹ Daniel J. Sahas, "Gregory Palamas (1296-1360) on Islam", *Revue des Etudes Islamiques* 49: 1-2 (1981), s. 203.

İznik'te bir danışmend imamla olan tartışmasını kaydetmiştir.⁴² Ünlü Kuzey Afrikalı Seyyah İbn Battuta 1332'de kırk beş gün kaldığı İznik'te bir medreseden söz etmediği için muhtemelen medrese bundan sonraki bir tarihte kurulmuştur. Arkasından 14. yüzyılda İznik'te 3 medrese daha kurulduğunu biliyoruz: Orhan Gazinin kardeşi Süleyman Paşa Medresesi, ulemeden vezirlik yapmış bir kişi olan Mevlana Alaaddin medresesi ve yine ulemeden vezir ve komutan Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa Darülhadişi. İlk üçü Orhan Gazi döneminde yapılmışken sonuncusu I. Murad döneminde yapılmıştır.⁴³ İznik Çelebi Mehmed döneminde yapılan Bursa Sultaniye medresesinin kurulmasıyla merkezi önemini kaybetmiş ve bundan sonra sırasıyla Bursa, Edirne ve İstanbul Osmanlı ilim merkezleri olarak öne çıkmıştır.⁴⁴ Dolayısıyla İznik bu çalışmanın kapsadığı dönem açısından merkezi bir öneme sahiptir; zira bu dönemde diğer merkezlerde yapılan medreselerin müderrisleri hakkında bir şey bilmiyoruz.⁴⁵

Şimdi İznik'teki ilk Osmanlı medreselerinde resmi olarak görev yapan müderrisler ve yazdıkları eserlere bir bakalım. Taşköprizâde'nin ikinci tabakasını teşkil eden Orhan Gazi dönemi alimleri listesinde birinci sırayı, tüm kaynakların İznik Orhan Gazi medresesinin ilk müderrisi⁴⁶ olduğunda müttelik olduğu sufi-Ekberî geleneğin ünlü ismi Davud-i Kayserî işgal eder.⁴⁷ Davud-i Kayserî, Taşköprizâde'nin de belirttiği gibi, Osman Bey dönemi alimleri gibi Karaman illelerinden Kayserî'de doğmuş, eğitim hayatının ilk adımını burada atmış, sonra Konya'da meşhur Şafii alimi ve Konya başkadısı Siracüddin Urmevî'nin⁴⁸ öğrencisi olmuştur. Fıkıh, fıkıh usulü, kelam, felsefe ve mantık gibi aklî ilimlerde otorite sahibi bir alim olan Urmevî'nin Davud-ı Kayserî'yi erken yaşlarda yönlendiren figürlerden biri olduğu anlaşılıyor. Ardından Kayserî, Mısır'a giderek tefsir, hadis, usul ve aklî ilimlerde ilerleyecek ve nihayet tasavvuf ilminde yetkinleşecektir.⁴⁹ Kayserîli Davud'un, İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'una yazdığı şerhin *Mukaddime*'si sufiliği teorik bir zeminde anlatan değerli bir çalışma olarak ün kazanmıştır.⁵⁰ Hatta Taşköprizâde bu *Mukaddime*'yi onun aklî ilimlerdeki yetkinliğine örnek olarak göstermektedir.

⁴² Sahas, "Gregory Palamas ", 197-214.

⁴³ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, 67-81.

⁴⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1965, s. 1-3.

⁴⁵ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, 83-101.

⁴⁶ Taşköprölü-zâde, *Şekâik*, s. 7; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı* s. 1; Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, 68-9.

⁴⁷ Taşköprölü-zâde, *Şekâik*, s. 7.

⁴⁸ Bir Şafii alimi olan Siracüddin Ebü's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî, *el-Matâli* ve *Beyânü'l-Hikme* adlı eserlerin yazarı olup 594/1198 yılında Azerbaycan'ın Urmiye kasabasında doğmuş ve 682/1283 yılında Konya'da vefat etmiştir.

⁴⁹ Mehmet Bayrakdar, *Kayserîli Dâvûd (Dâvûdu'l-Kayserî)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 15-6.

⁵⁰ Davud-ı Kayserî'nin *Fusûs* şerhi için bkz. Ekrem Demirli, "Davud el-Kayserî'nin *Fususu'l-Hikem* Şerhi: Matla-ı Husus-i Kelim fi-Maani Fusûsi'l-Hikem", *Uluslar arası Davud el-Kayserî Sem-*

Davud-i Kayserî'nin yazılarının esasen tasavvuf, felsefe ve kısmen kelim iç-
rikli olduğu düşünülürse onun ilk Osmanlı medresesine ilk müderris olarak
atanmasının üzerinde durulması gereken bir konu olduğu açıktır. Medresede te-
mel eğitimin öncelikle naklî ilimlerle (tefsir-hadis) başladığı, naklî-aklî ilimlerle
(fıkıh, fıkıh usulü, kelim, tasavvuf) ve salt aklî ilimlerle (mantık-felsefe) ile de-
vam ettiği düşünüldüğünde ve İznik'te kurulan bu ilk medresenin öğrencilerinin
yüksek tahsilden çok daha temel bir eğitime ihtiyaç duyduğu göz önünde alın-
dığında (çünkü bu temel eğitimden sonra Osmanlı alimleri ilmi yönden kendi-
lerini geliştirmek için 14. yüzyıl boyunca İran, Şam ve Mısır'a giderlerdi), Davud-ı
Kayserî'nin burada öncelikle naklî ilimlerde tedris faaliyetinde bulunduğunu ra-
hatlıkla söyleyebiliriz.⁵¹ Kendisi tefsir, hadis ve fıkıh alanında eser vermese bile
İslam dünyasında her medrese mensubunun hem tedris hem de yargı alanında
iş bulmak için temel ve ileri düzeyde fıkıh eğitimine ihtiyaç duyduğu malumdur.
Zaten kendisi Konya baş-kadısı ünlü Şafii fakih ve alim Siracüddin el-Urmevî'nin
öğrencisi olduğuna göre gençliğinde iyi bir fıkıh eğitimi almış olmalıdır.

Bununla birlikte Davud-ı Kayserî'nin İznik'teki faaliyetleriyle ilgili bilgimiz sı-
nırlı olup günümüze ulaşan eserleri genellikle buraya yerleşmesinden önceki
dönemlere ait olması ilginçtir. Eğer 1336-7 civarında İznik medresesine baş-mü-
derris olarak atandı ise bu sırada en az 70 yaşlar civarında olduğu tahmin edile-
bilir.⁵² Acaba Davud-ı Kayserî İznik'e yerleştiğinde yazı hayatını sona mı erdirip
salt tedris ve tasavvufi pratiğe mi yönelmişti? Kuşkusuz İznik medresesinde al-
dığı görev çok ağır bir görev olamazdı; zira oluşmakta olan Osmanlı şehir düze-
ninin ileri düzeyde akademik bir çabaya ihtiyaç duymadığı açıktır. Her halükar-
da Kayserî'nin buradaki faaliyetleri hakkında bir bilginin olmaması dikkat çe-
kicidir ve bu durum genel olarak Osmanlı devletinin ilk dönemine ait bilgileri-
mizle uyumlu bir nitelik arz etmektedir.

Davud-i Kayserî'nin 751/1350 yılında vefatından sonra İznik Orhan Gazi Med-
resesinin ikinci müderrisinin Taceddin Kürdî adlı bir zat olduğunu Osmanlı tarih-
leri ve Taşköprizâde belirtmektedir.⁵³ Bu kişi de Kayserî gibi Urmevî'nin öğrenci-
si olarak gösterildiğine göre yine Karaman yöresinden bir figürle karşı karşıyayız

pozyumu, Ankara, 1998, s. 59-67; özel olarak Mukaddime için bkz. M. Tahralı, "Davud el-Kay-
serî'nin Fusus şerhi mukaddimesi", *Uluslar arası Davud el-Kayserî Sempozyumu*, s. 261-7.

⁵¹ Klasik medrese müfredatı ile ilgili bkz. G. Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslam Dünyası ve
Hristiyan Batı*, çev. T. Başoğlu, A. H. Çavuşoğlu (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004), s. 133-52.

⁵² Bu, 1256-61 yılları civarında doğduğuna dair tahminlere dayanan bir varsayımdır. Doğum ta-
rihi için bkz. Bayraktar, *Kayserîli Dâvûd*, s. 8-9; İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında İlmî
Hayatın Teşekkülü ve Davud el-Kayserî (656-660/1258-61-751/1350)", *Uluslar arası Davud el-
Kayserî Sempozyumu*, s. 35-6.

⁵³ Taşköprölü-zâde, *Şekâik*, s. 7-8; Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 101 (368-9); Bilge,
İlk Osmanlı Medreseleri, 69.

demektir. Taceddin Kürdî esas olarak fıkıhta uzmanlaşmıştır.⁵⁴ Aşıkpaşazâde ve ondan alarak Taşköprîzade Taceddin Kürd veya Kürdî'nin, Edebali'nin ve Çandarlı Halil Hayrettin Paşa'nın kayınpederi olduğunu söylemektedirler. Tacüddin Kürdî ve Davud-i Kayserî'nin Karaman illerinde fıkıh eğitimi 1273-83 yılları arasında Konya başkadılığı yapan bir Şafii aliminden almış olmaları da ilginçtir. Selçukluların Şafii ve Hanefi mezheplerini birlikte destekleme kültürünün bir uzantısı gibi görünen bu olgunun, ilk dönem Osmanlı beyliğindeki ilmi kültürü nasıl etkilediği konusu araştırılmaya değerdir. *Şekâik*'taki bir hikâyeye göre, Taceddin Kürdî İznik'in fethinden önce Orhan Gazi'nin maiyetine katılmıştır.⁵⁵

Osmanlı Telif Hayatının Başlaması. Şimdiye kadar kendilerinden söz ettiğimiz ilk Osmanlı ilmiye figürlerinin hiç birisinin Osmanlı yurdundaki faaliyetlerini eser yazma şeklinde sürdürdüğünü görmüyoruz. Bu, kısmen onların Osmanlı beyliğindeki faaliyetlerinin sistematik ve kalıcı bir tarzda olmamasından, belki hayatlarının son demlerinde giriştikleri bir macera olmasından, kısmen de telif kültürünü oluşturan şartların henüz gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu olgunun, o isimlerin tarihsel olarak neye tekabül ettikleri konusunda belirsiz bir duruma yol açtığının farkında olmak kaydıyla yukarıdaki gözlemleri geçerli kabul etmek gerekir. Başka bir ifadeyle yukarıdaki isimlerin, telif/tedvin faaliyeti başlayınca kadar Osmanlı Beyliğinde bir şekilde faal olan geçiş dönemi figürleri olduğu açıktır.

İznik medresesinin üçüncü müderrisi kaynakların bildirdiğine göre Kara Hoca diye meşhur Karahisarlı Alaeddin Esved'dir.⁵⁶ Aşıkpaşazade, Davud-i Kayseri ve sonra Taceddin Kürdî'nin müderrisliği sırasında Kara Hoca'nın hatib olduğunu belirtmektedir,⁵⁷ ki bu onun en azından 1340 veya 1350'li yıllarda İznik'te olduğunu gösterir. Taşköprîzâde Kara Hoca'yı Orhan Bey dönemi alimleri içinde saysa da esas olarak o I. Murad döneminde faal olmuştur. Kara Hoca genel olarak Karaman illerinden gelmiş olan Osman ve Orhan beyler dönemi alimlerinden farklı olarak Karahisar kökenlidir (yukarıda adı geçen Hattab Karahisari de bu yöredendi). Kara Hoca eğitim hayatına memleketi Karahisar'da başlamış, sonra İran'da tamamlamıştır. Kendisinden önceki iki müderristen Kayserî fıkıh eseri yazmadığından ve diğer eserlerini de İznik'e yerleşmeden önce yazdığından, Taceddin Kürdî'nin ise herhangi bir eser bırakıp bırakmadığı bilinmediğinden, İznik medresesindeki faaliyetlerini yazdığı hukuk eserleriyle taçlandıran ve böylece İznik ve dolayısıyla Osmanlı eğitim tarihinde ilk yazılı eser veren kişi Kara Hoca lakaplı Alaeddin Esved'dir. Ayrıca Kara Hoca, sadece eser vermekle kalmayıp

⁵⁴ Taşköprölü-zâde, *Şekâik*, s. 8.

⁵⁵ Taşköprölü-zâde, *Şekâik*, s. 8.

⁵⁶ Taşköprölü-zâde, *Şekâik*, s. 9.

⁵⁷ Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 101 (368-9).

aynı zamanda bir çok öğrenci yetiştirmiş ve dolayısıyla Osmanlı ilmî geleneğın oluşmasına bu şekilde de katkıda bulunmuştur. Yetiştirdiğı öğrencilerinin içinde oğlu dil-bilimci Hasan Paşa ile ilk eğitimini kendisinden alan meşhur Molla Fenarî'yi sayabiliriz. Birincisi, Osmanlı'daki Arap dil-bilim geleneğının öncüsü olurken,⁵⁸ Molla Fenarî'nin (ö. 834/1431) Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı olarak nitelendirildiğini biliyoruz.⁵⁹ Bu arada Taşköprîzade, Çandarlı vezir ailesinin ilk önemli figürü Molla Kara Halil, ya da sonraki ismiyle Halil Hayrettin Paşa'nın (ö. 789/1387) da Kara Hoca'nın öğrencisi olduğunu belirtir ve Orhan Gazi'nin askeri seferleri sırasında kendisine hukuki danışmanlık yapmak üzere sürekli yanında bulunacak birisini Kara Hoca'dan istediğinde onun Kara Halil'i bu iş için görevlendirdiğini belirtir. Ancak bu bilgi, Uzunçarşılı'nın belirttiğı gibi kuşkuludur; zira Kara Halil'in yaşı gereğı Kara Hoca'nın öğrencisi değil de belki öğrencilik arkadaşı olması daha doğrudur (Kara Hoca 800/1397 yılında vefat etmiştir).⁶⁰ Ayrıca Kara Halil'in kazaskerlik görevine getirilmesi Bursa kadılığı yaptığı sırada olup bu hikayede anlatıldığı gibi İznik'te öğrenci olduğu yılda değildir.⁶¹ Kaldı ki, bu, Taşköprîzâde'nin Kara Halil'in kadılık kariyerine başlamasıyla anlattığı iki hikayeden biridir, diğer hikaye birinciden farklı olmakla kalmayıp aynı zamanda onunla çelişir.⁶²

Kara Hoca'nın yazdığı iki eser günümüze ulaşmıştır. Bunlardan birincisi Haneî mezhebinin dört temel hukuk metninden biri olan Buharalı Tacüşşerîa'nın *el-Vikaye* adlı eserine yazdığı şerhtir.⁶³ Ayrıntılı hukuk (furû) sahasına ait olan bu

⁵⁸ Bu iddia, bir araştırmaya dayanmayıp Hasan Paşa b. Alaeddin el-Esved'in (ö. 827/1424) Arapça morfoloji ve gramer bilimine dair yazdığı iki eserin sayısız yazma nüshalarının Türkiye kütüphanelerinde mevcut olması gerçeğinden hareketle yapılan bir gözlemdir. Bu eserler, Harezmi dil-bilimci fakih el-Mutarrizi'nin (ö. 610/1213) *el-Misbâh fi'n-Nahu* isimli eserine yazdığı *el-İftitâh* adlı şerhle Ahmed b. Ali b. Mesud'un (8./14. yüzyılın başlarında yaşadı) *Merâhu'l-Ervâh* adlı eserine yazdığı *el-Mifrâh* adlı şerhlerdir.

⁵⁹ R.C. Repp, *The Mufti of İstanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London: Ithaca Pres, 1986, s. 73-98.

⁶⁰ İ. H. Uzunçarşılı, "Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayrettin Paşa: Menşe'i, Tahsili, Kadılığı, Kazaskerliği, Vezirliği ve Kumandanlığı", *Belleten*, XXIII: 91 (1959), 459-60.

⁶¹ İ. H. Uzunçarşılı, "Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayrettin Paşa", s. 462.

⁶² Buna göre, Kara Halil Osman Gazi'nin saltanatının sonuna doğru Bilecik'te kadı idi; Sultan Orhan İznik'i fethedince onu burada kadı yaptı ve sonra da Bursa kadısı yaptı. Taşköprölüzâde, *Şekâik*, s. 9-10. Kara Halil'in Osman Gazi döneminde Bilecik kadılığı yaptığı bilgisi kuşkuyla olsa da, bu rivayet daha sağlıklı görünüyor. Zira Kayserî'den sonra müderris olan Taceddin Kürdî'nin aynı yıl vefat ettiğini varsayarsak bile, Kara Hoca, en erken Davud-ı Kayserî'nin ölüm yılı olan 1351 yılında müderris olmuştur. Bu tarihte Kara Halil ya da Halil Hayrettin Paşa'nın gençlik yıllarını geçmiş olduğunu en azından Orhan Bey döneminin 1330'lu yıllarda Bilecik ve İznik kadısı olmasından anlıyoruz. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, "Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayrettin Paşa", s. 460-1.

⁶³ Tacüşşerîa, Mahmud b. Ahmed b. Ubeydullah el-Mahbûbî'nin (ö. 675/1274) günümüze ulaşan tek eseri *el-Vikâye*'dir (*Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye*). Torunu Sadruşşerîa es-Sânî için *el-Hidâye*'den seçtiğı bu eser Haneî hukukunun otorite metinlerinden biri olmuştur.

eserin tam ve eksik bir çok yazması günümüze ulaşmıştır.⁶⁴ Bu yazmalardan Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi koleksiyonundaki 590 numaralı nüsha yazarın mukaddimesini içerir. Burada yazar, *Vikâye*'nin öğrenciler tarafından çok tutulmasından dolayı onu anlaşılır kılmak isteğiyle bu eseri kaleme aldığını belirtmekte ve sonra da eseri ithaf ettiği kişinin adını kaydetmektedir: "Vezir Yusuf b. Musa". Bu kişi için kullandığı sıfatlar "Mevlâ mahdûm, alim, adil, sahibü divânî'l-memâlik ...sinanü'd-devle ve'l-hakk ve'd-dîn" şeklindedir. Orhan Bey döneminden kalma bir vakfiyede adı ve sıfatları aynı şekilde geçen bu kişi Orhan Gazi'nin son ve Murad Hüdavendigar'ın ilk veziri Yusuf Paşa olup ülema'dandır.⁶⁵ Bu zat 1348-1371 yılları arasında vezirlik yapmıştır. Dolayısıyla Kara Hoca *Vikâye* şerhini 1371'den önceki bir tarihte ve muhtemelen müderris iken yazmış olmalıdır.

Kara Hoca'nın diğer eseri ise hukuk teorisine dair olup günümüze tek nüsha olarak gelebilmiştir. 769/1368 yılında yazar hayattayken istinsah ve mukabele edilmiş olan bu Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin mukaddimesi, yazarın eserini üçüncü Osmanlı padişahı I. Murad'a (Hüdavendigar) ithaf ettiğini göstermektedir. Bu ithaf metni tarihsel açıdan son derece önemli bir belge olup Osmanlı Devleti'nin hükümdarının 14. yüzyılın ikinci yarısında ulema sınıfından bir insan tarafından nasıl görüldüğünü gösteren önemli bir belgedir. Yazar ithaf metninde hem Orhan bey hem de Murad Han için "sultan" lakabını kullanır; ayrıca Murad Hüdavendigar için "Kayserlerin iktidarının mirasçısı-varisi *mülki'l-kayâsire*" şeklinde bir ifade kullanır ki bununla "Bizans imparatorlarını" kastettiği açıktır. Ayrıca padişah için kullandığı sıfatlar arasında "dini sembolleri yücelten", "gazilerin ve mücahitlerin önderi", "İslam'ın aslanı", "Müslümanların yardımcısı", "din ve devletin parıldayan ışığı" ısrarla vurgulanmıştır. Mukaddimenin özet çevirisi şu şekildedir:⁶⁶ Bu ifadeler Wittek-Köprülü'nün Osmanlı beyliğini bir "gazi" devleti olarak nitelermelerini destekleyen ifadelerdir.

⁶⁴ Örneğin, Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah 765, 766'da iki cilt, Esad Efendi 590'da birinci cilt, Mahmud Paşa 204'de ikinci cilt, Koca Ragıp Paşa 562 ve 563'te iki cilt, Fatih 1883 ve 1884'te iki cilt mevcuttur.

⁶⁵ Tam ismi, 761 Cemaziyelahir/1360 Nisan tarihli Orhan Bey Vakfiyesi'nde şu şekilde verilmektedir: *düstur mükerrem... mürebbiü'l-ulema ve'l-fudela... Sinanü'l-milleti vel'-hakkı ve'd-din Yusuf b. Sadru'l-kebir Muslihuddin Musa bin el-merhum Mecdüddin İsa el-Galip ala ismihi eş-şerif Sinan Paşa*. İbn Kemal Paşa tarihinde Sinan Paşanın ilmiye sınıfından olduğu belirtilmektedir. Uzunçarşılı onun Ahî reisi olduğunu belirtir. İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikânın Ehemmiyeti ve İzahı ve bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mutalea", *Belle-ten*, 3: 9-12 (1939), s. 101; a.y., *Osmanlı Tarihi*, I, 582.

⁶⁶ Mukaddimenin ilgili bölümün çevirisi şu şekildedir: Sultan'ın yüce makamına mensup Ebu Bekir b. İbrahim'in usul-i fıkha dair eserini şerh etmem ilham yoluyla... emrolundu... Eserin mukaddimesini (Padişahın şu) lakaplarıyla süslemek istedim: Yüce ve müeyyed (Allah tarafından desteklenmiş) melik, saygın şehinşâh, iyilikler ve güzellikleri bol veren, adalet ve hakkaniyeti yaymada Allah'ın işareti (âyetullâh), bayrakları diken, hedefe ilk varan, yüce

Taşköprüzâde'nin ikinci ve üçüncü tabakasında listelenen diğer isimlerin bir kısmı Osmanlı Devletine daha sonra dahil olan bölgelerde faal olduklarından bu çalışma kapsamında incelenmemiştir (örneğin Muhsin Kayserî). Bu iki tabaka, ayrıntılı olarak incelediğimiz Osman bey tabakasında olduğu gibi Babâî-Vefâî dervişlere de yer vermektedir. Bunların içinde en meşhuru Geyikli Baba'dır.

Sonuç

Bu çalışmanın zamansal sınırları Osmanlı beyliğinin kuruluşundan I. Murad'ın hükümdarlığının sonuna kadar olan dönemi kapsadığından ve mekansal olarak Osmanlı beyliğinin doğduğu coğrafya esas alındığından daha erken dönemlerde Müslümanlaşmış olan komşu diğer Müslüman Türk beyliklerinde ilmi faaliyetlere yer verilmemiştir. Şüphesiz Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretimin köklerini incelerken zamanla Osmanlı coğrafyasına dahil olmuş olan diğer ilim merkezlerine de eğilmek gerekecektir. Örneğin, Karaman bölgesinin Osmanlı beyliğinin ilmi gelişmesinde hayati bir rol oynadığına yukarıda işaret edilmişti. Aynı şekilde erken dönemde Karahisar'dan Osmanlı coğrafyasına alimlerin geldiği görülmektedir. Bu bağlamda yine Menteşeoğulları da özel bir ilgiyi hak etmektedir. Osmanlı medreselerinin teşekkülünde ve Osmanlı alimlerinin yetişmesinde

okuyla en yüksek okları yenen, yardım elini en uzaklara bile uzattığı herkesçe bilinen, âlemlerin Rabbi'nin inayeti kendisine özel olarak verilmiş, ömrünü dinin sembollerini yüceltmek için harcamış, ölü düşünceleri diriltten, ölü ilimleri canlandıran, gazilerin ve mücahitlerin önderi, kafir ve azgınların kökünü kazıyan, adalet ve iyilik dağıtan, emniyet ve huzuru yayan, zalimleri kahreden, kayserlerin mülkünün varisi, din ve devletin parıldayan ışığı, İslam'ın aslanı ve Müslümanların yardımcısı, Allah'ın emrini ifa ile meşgul, Allah'ın huccetini izhar eden, adil ve şehid Sultan Orhan'ın oğlu Murad Bey; Allah onu rahmet ve rızasına gömsün ve cennetinin en güzel yerine yerleştirsün. Saltanatının gölgesi uzasın, devletinin çadırı iple-ri ebediyet direkleriyle bağlansın, işlerin anahtarları onun ellerinde yarış atının dizginleri, düşman gruplar ise onun ayakları altında ezilen üzengiler gibi olmaya devam etsin. Allah ona yardım etti, ve iktidarı tam manasıyla ona verdi, meliklerin onun kapısının toprağına yüz sürmekle övündüler, adalet ve hakkaniyetin kurallarını o yerleştirdi, zulüm, bidat ve azgınlığı kaldırdı. Geceler ve günler huzur buldu, aylar ve yıllar gülümsedi, fitne odakları mahvoldu, sıkıntı yolları kapandı, sevinç geri döndü kötülük ise kayboldu. Böylece tüm halk üzerine onun devletinin ebediyen devamını, adaletinin sürmesini, dostlarının galip gelmesini ve düşmanlarının yok edilmesini Allah'tan istemek bir yükümlülük oldu. Bu bütün insanlığa şamil bir duadır.

Adet ve gelenek gereği meliklere ve büyüklere tevessül ve yakınlaşmak amacıyla güç ve kudretlerine uygun bir hediye sunmak gerektiğinden mezkur şerhi onun şerefli ismiyle ve değerli kılmayı ve yüce adıyla süslemeyi uygun buldum, ta ki zamanla baki kalsın aylar ve senelerin geçmesiyle yok olup gitmesin. Herkese şamil sevecenliğinden ve bol şefkatinden beklenen odur ki, yardım elini ona uzatsın ve onu kabul ederek onurlandırsın. Eğer onda bir hata ve yanlışlık görürse bunları görmezden gelerek bağışlasın. Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Ben aczimi ve eksiklerimi itiraf ediyorum, hata ve günah işleyebileceğimi biliyorum. Alaeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Karahisârî, *Rumûzü'l-Esrâr Şerhu Künûzü'l-Envâr*, Nuru-osmaniye Kütüphanesi 1334. vr. 1ab.

önemli bir yere sahip olan Tire'li İbn Melek (ö. 797/1395) ile Aksaray'lı Cemaled-din Aksarayî'yi (ö. 791/1389) yine bu bağlamda hatırlamak gerekir.

Bunun yanında Osmanlı'nın ilk kadısı diyebileceğimiz Kara Halil⁶⁷ ile başlayan resmi olarak görevlendirilmiş kadıların Osmanlı hukukunu pratikte ne şekilde şekillendirdikleri de ayrıca çalışılması gereken bir alandır. Osmanlı kaynakları Osmanlı hukuki kurumlarının şekillenmesinde bu kadıların önemli roller üstlendiğini ve ulema kökenli vezirlerin ilk dönemde yaygın bir fenomen olduğunu bildirmektedirler.

Osmanlı beyliği 14. yüzyılın başında Bithniya ve çevresinde girdiği fetihler sonucunda göçebe bir yapıdan daha yerleşik bir niteliğe bürünürken kurumsal yapısını şekillendirecek adımları 14. yüzyılın ilk yarısından itibaren atmaya başlamıştır. Bu amaçla bir yandan fetihlerde askeri, vaaz ve nasihatleriyle teşvik eden dervişleri himaye ederken diğer yandan şehirlerin klasik İslam medeniyeti çerçevesinde düzenlenmesi için medrese mensuplarını çok erken dönemlerde hem eğitim hem de bürokratik alanlarda istihdam etmeye girişmiştir. Osmanlı İslam'ının başlangıçta "heterodoks" dervişler eliyle geliştirildiği, ulemanın özellikle Orhan Gazi'nin politikaları sonucu daha "ortodoks" bir İslami anlayışı zamanla şekillendirdikleri iddiası pek sağlıklı görünmemektedir. Bu şekilde bir değerlendirilmenin daha ziyade ortodoks-heterodoks kavramlarının Osmanlı beyliğinin kuruluşu sırasındaki ideolojik yapıyı izahta yetersiz kalmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Taşköprizade'nin ilk dönem Osmanlı aydınlarını sıraladığı liste hem Osman bey hem de Orhan bey dönemlerinde dervişlerin ve ulemanın Osmanlı entelektüel kültürünü ve İslam anlayışını birlikte kurduklarını göstermektedir. Onun belirli bir motivasyonla yazdığını kabul etsek bile sonuç itibarıyla efsanelerden arındırıldığında sıralanan isimlerin tarihsel tekabülleri olduğu açıktır.

⁶⁷ Kara Halil için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, "Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayrettin Paşa", s. 457-77.